

Vaasan yliopisto
UNIVERSITY OF VAASA

OSUVA Open
Science

This is a self-archived – parallel published version of this article in the publication archive of the University of Vaasa. It might differ from the original.

Suomalaisten sosiaaliset suhteet muutoksessa

Author(s): Anttila, Timo; Tanskanen, Jussi; Oinas, Tomi; Kannasoja, Sirpa

Title: Suomalaisten sosiaaliset suhteet muutoksessa

Year: 2022

Version: Published version

Copyright ©2022 Tilastokeskus.

Please cite the original version:

Anttila, T., Tanskanen, J., Oinas, T. & Kannasoja, S. (2022).
Suomalaisten sosiaaliset suhteet muutoksessa. Hanifi, R., Haaramo, J. &
Saarenmaa, K. (eds.) *Mitä kuuluu vapaa-aikaan?: Tutkimus, tieto ja
tulkinnot*, 75-104. Helsinki: Tilastokeskus.
[https://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/
/eli_vapm_202100_2021_23894_net.pdf](https://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/eli_vapm_202100_2021_23894_net.pdf)

Timo Anttila, Jussi Tanskanen, Tomi Oinas & Sirpa Kannasoja

4 Suomalaisen sosiaaliset suhteet muutoksessa

Ihmistä on kuvattu sosiaaliseksi eläimeksi. Sosiaaliset suhteet voidaankin nähdä yhtenä ihmisen perustarpeena ja inhimillisen toiminnan motivaattorina. Roy Baumeister ja Mark Leary (1995) esittävät, että tyydyttääkseen yhteenkuuluvuuden tarvetta sosiaalisten kontaktien tulee olla luonteeltaan positiivisia, merkityksellisiä ja ajan suhteen vakaita ja jatkuvia. Sosiaalisen vuorovaikutuksen ja sosiaalisten verkostojen kautta yksilö ylläpitää ja kehittää sosiaalista identiteettiään, saa sosiaalista ja aineellista tukea, tietoa ja uusia sosiaalisia kontakteja. Sosiaalisten kontaktien puute ennustaa monia yksilön kannalta negatiivisia taloudellisia, sosiaalisia ja terveyteen liittyviä hyvinvointivaikutuksia.

Sosiaaliset suhteet ja niiden muutos on ollut sosiologian peruskysymys kautta tieteenalan historian. Sosiologinen tutkimusperinne on ollut kiinnostunut yhteisöllisyydestä, normeista, luottamuksesta ja sosiaalisesta koheesiosta (esim. Durkheim 1893). Viime vuosikymmeninä aihetta on lähestytty etenkin *sosiaalisen pääoman* tutkimuskentällä. Sosiaalisella pääomalla tarkoitetaan sosiaalisia verkostoja, normeja ja luottamusta, jotka voivat edistää verkoston jäsenten välistä yhteistoimintaa, resurssien hyödyntämistä ja toimintojen yhteensovittamista (Ruuskanen 2001). Sosiaalinen pääoma on tuotu taloustieteissä käytettyjen fyysisen ja inhimillisen pääoman käsitteiden rinnalle, ja tavoitteena on ollut löytää uusi selitysmalli yksilöiden ja yhteisöjen erilaiselle taloudelliselle menestykselle (Ruuskanen 2015).

Laajemmassa mielessä on nähty, että verkostot ovat yhteiskuntien demokratisoitumisen ja sivilisoitumisen avaintekijöitä. Sosiaalinen pääoma voidaan tulkita kollektiivisena resurssina, joka on kaikkien yhteisön jäsenten käytössä (Coleman 1988; Putnam 2000). Yksilötason tulkinta korostaa puolestaan sitä, miten arvovaltaiset kontaktit (Bourdieu 1986) tai edulliset verkostoasemat (Burt 1992; Lin 1999) tarjoavat yksilöille mahdollisuuksia hyödyntää muita pääomalajeja ja menestyä esimerkiksi taloudellisessa kilpailussa muita paremmin.

Tässä artikkelissa tarkastelemme suomalaisten elinolo- ja vapaa-aikatu- tutkimusten sarjan avulla sosiaalisen kanssakäymisen muutosta. Lisäksi olemme erityisen kiinnostuneita siitä, missä määrin uudet teknologiat, erityisesti internet, ovat yhteydessä sosiaaliseen kanssakäymiseen. Aiempi kansainvälinen tutkimus nostaa esiin vastakkaisia tulkintoja uuden teknologian vaikutuksista. On arvioitu, että verkkovälitteinen sosiaalinen kanssakäymi-

nen vähentää muuta sosiaalista kanssakäymistä. Vastakkainen tulkinta taas korostaa, että verkkovälitteisyys voi laajentaa sosiaalisia verkostoja ja lisätä myös muuta kanssakäymistä.

Sitova ja silloittava sosiaalinen pääoma

Sosiaalisen pääoman mittaaminen tukeutuu usein erityyppisten sosiaalisten verkostojen tai sosiaalisten siteiden kuvaamiseen. Empiirisissä tarkasteluissa on mitattu esimerkiksi verkoston kokoa ja tiheyttä, suhteiden läheisyyttä tai kontaktien tiheyttä, laatua ja funktiota. Vastaavasti sosiaalisen pääoman puuttumista tai sosiaalista eristyneisyyttä havainnoidaan verkostojen vähäisyyttä tai niiden puuttumista kuvaavilla mittareilla. Sosiaalisten siteiden kuvaukset auttavat ymmärtämään, miten nämä siteiden muodossa ilmenevät sosiaaliset rakenteet määrittelevät verkoston jäsenten toimintaa.

Sosiaalinen pääoma jaetaan usein ”sitovaan” (bonding) ja ”silloittavaan” (bridging) pääomaan (Gittel & Vidal 1998; Putnam 2000). Sitova sosiaalinen pääoma viittaa tuttujen, yhteisen identiteetin ja kulttuurista yhteenkuuluvuutta tuntevien ihmisten välisiin siteisiin. Tällaisia esimerkiksi lähiystävien ja perheenjäsenten muodostamia verkostoja kuvataan usein kiinteiksi tai vahvoiksi. Silloittava sosiaalinen pääoma viittaa puolestaan siteisiin, joiden myötä aiemmin tuntemattomat tai toisiaan erilaisina pitävät ihmiset ja ryhmät ovat tekemisissä. Silloittava sosiaalinen pääoma nähdään resurssina, joka antaa ihmisille mahdollisuuden koordinoida toimintaansa saavuttaakseen päämääriään. Silloittava sosiaalinen pääoma, usein määriteltynä niin sanottujen heikkojen siteiden muodossa, luo verkostoissa kasaantuvan tiedon ja kontaktien kautta menestysmahdollisuuksia.

Monet sosiaalisen pääoman empiiriset tutkimukset ovat vertailleet eri maantieteellisten alueiden taloudellista kehitystä. Yksilön verkostojen vaikutusta taloudelliseen hyvinvointiin on myös tutkittu jonkin verran. Suomalaisella elinoloaineistolla ja sen rekisteriseurannalla tehty tutkimus osoitti, että sekä sitova että silloittava sosiaalinen pääoma ovat yhteydessä yksilön pitkän aikavälin palkkatulojen kehitykseen. Erityisesti yksilön silloittava sosiaalinen pääoma monipuolisten yhdistysjäsenyyksien muodossa oli yhteydessä palkkatulojen positiiviseen kehitykseen (Oinas ym. 2018). Tulokehityksen näkökulmasta oleellista on kuitenkin yhdistysjäsenyyksien monipuolisuus. Mitä monipuolisemmin yksilö on jäsenyyksiensä kautta verkostoitunut eri kansalaisyhteiskunnan osa-alueille, sitä enemmän hän saa verkostoistaan taloudellista hyötyä (Emt.).

Sosiaalisen pääoman lisäksi sosiaaliset suhteet yleisemmällä tasolla on yhdistetty yksilön kannalta monenlaisiin myönteisiin vaikutuksiin, kuten hyvään terveyteen (ks. esim. Choi ym. 2014; Kawachi & Berkman 2000).

Koska sosiaaliset suhteet ovat perustarve, niiden tyydyttymättömyydellä on haitallisia vaikutuksia yksilölle. Lisäksi sosiaalisen tuen ja avun puute on terveyden riskitekijä (Uchino 2006). Objektiiivisesti todettavaa sosiaalista eristyneisyyttä kuvaavat vähäiset sosiaaliset suhteet ja sen myötä myös vähäinen sosiaalinen vuorovaikutus, kun taas kokemuksellinen yksinäisyyden tunne on subjektiivinen, negatiivinen kokemus, joka kumpuaa todellisten ja haluttujen sosiaalisten suhteiden epätasapainosta.

Sekä sosiaalinen eristyneisyys että yksinäisyys on empiirisissä tutkimuksissa toistuvasti yhdistetty heikentyneen terveyden (Beller & Wagner 2018; Cornwell & Waite 2009; Leigh-Hunt ym. 2017) lisäksi jopa kasvaneeseen kuolleisuuden riskiin (Holt-Lunstad ym. 2015; Tanskanen & Anttila 2016). Tilastollisissa meta-analyysissä on havaittu, että riski on verrattavissa tupakointiin ja muihin laajalti tunnustettuihin kuolleisuutta ennustaviin riskitekijöihin (Holt-Lunstad ym. 2010).

Yhteisöllisyyden rapautuminen?

Yksinäisyyden ja sosiaalisen eristyneisyyden teemat ovat saaneet paljon huomiota viime vuosina niin tutkimuksessa kuin julkisessa keskustelussa. Covid-19-pandemian aikaiset yhteiskunnan sulkutoimet ovat edelleen lisänneet kiinnostusta ja huolta sosiaalisten suhteiden muutoksesta ja muutosten seurauksista (esim. Eläkelitto 2021). Eryityisesti ikääntyneet ja nuoret ovat olleet keskustelun ja tutkimuksen kohteina.

Parin viimeisen vuosikymmenen aikana keskustelu on kohdistunut sosiaalisen kanssakäymisen vähemmän sosiaaliseen luonteeseen, ja amerikkalainen yhteiskunta on ollut usein empiiristen havaintojen kohteena. Robert Putnamin vuonna 2000 julkaisema klassikkoteos *Bowling alone* käynnisti mittavan keskustelun amerikkalaisen yhteiskunnan sosiaalisten verkostojen rappeutumisesta.

Hieman myöhemmin Miller McPherson tutkijakollegoineen (2006) osoitti General Social Survey -aineistosarjaan perustuen, että amerikkalaisten keskusteluverkostot olivat supistuneet kolmanneksella 1980-luvulta 2000-luvun alkuun. Huolestuttava tulos oli myös se, että niiden määrä, jotka raportoivat, ettei heillä ole ketään, jonka kanssa keskustella tärkeistä asioista, lähes kolminkertaistui. Tutkimuksen metodiin kohdistettiin kritiikkiä (Paik & Sanchagrin 2013) ja tuloksia epäiltiin, mutta keskustelu sosiaalisten verkostojen rappeutumisesta oli käynnistynyt.

Sosiaalisen vuorovaikutuksen muutoksen voimakkuutta ja suuntaa on vaikea todentaa empiirisesti. Sosiaalisuus muuttaa jatkuvasti muotoaan ja vuorovaikutuksen uudet muodot korvaavat aiempia muotoja. Sosiaalisessa kanssakäymisessä tapahtuneita muutoksia on selitetty muun muassa demo-

grafisilla muutoksilla, taloudellisella vauraudella sekä liikkuvuuden ja teknologian kehityksellä (Klinenberg 2012). Väestön ikääntymisellä on yhteys sosiaalisiin suhteisiin, minkä lisäksi esimerkiksi perheiden demografiassa on tapahtunut suuria muutoksia. Ihmiset avioituvat ylipäättään vähemmän ja myöhemmin, lisäksi avioerot yleistyvät. Lapsia hankitaan myöhemmin ja vähemmän (Suomesta, ks. esim. Rotkirch 2021). Nämä tekijät vaikuttavat siihen, että on kasvava joukko ikääntyneitä, joilla ei ole puolisoita tai lapsia (Miettinen ym. 2015).

Samalla taloudellinen vaurastuminen ja hyvinvointivaltio vähentävät yksilöiden riippuvuutta toisistaan ja mahdollistavat yksin elämisen – molemmille sukupuolille. Yksin asuminen onkin lisääntynyt huomattavan paljon varsinkin länsimaissa (Klinenberg 2016). Suomessa yksinasuvien määrä on kasvanut tasaisella tahdilla usean vuosikymmenen ajan. Vuonna 1960 vain noin neljä prosenttia suomalaisista asui yksin, kun vuonna 2019 yksinasuvien osuus oli noussut jo 22 prosenttiin (Suomen virallinen tilasto (SVT): Asunnot ja asuinolot). Myös ideologisten muutosten, kuten individualismin ja itsepärjäämisen eetoksen yleistymisen, on ajateltu heijastuvan sosiaalisten suhteiden määrään (Klinenberg 2012).

Tilastot kertovat sosiaalisten suhteiden muutoksista Suomessa

Suomessa Tuula Melkas (2003) tutki elinolututkimusten (1986, 1994) avulla muutosta suomalaisten sosiaalisissa suhteissa. Hänen tarkastelunsa kohdistui vanhempien, lasten, sisarusten, naapureiden, työtovereiden ja ystävien tapaamiseen. Hän tarkasteli myös muutoksia luottamuksellisissa keskustelusuhteissa ja ystävien tapaamisessa. Melkaksen tekemät havainnot suomalaisen *sosiaaliluonteen* muutoksesta vaikuttivat maltillisilta verrattuna amerikkalaiseen keskusteluun. Merkittävimmät muutokset liittyivät ystävyys-suhteisiin ja työtoverisuhteisiin. Ystävyys-suhteissa tapahtui sukupolvittaista muutosta, kun ystävyys-suhteet lisääntyivät nuorimmissa ikäpolvissa. Työtoverisuhteissa tapahtui eriytymistä. Ne vahvistuivat tarkastelujaksolla sosioekonomisen hierarkian yläpäässä ja heikkenivät hierarkian alemmilla tasoilla.

Riitta Hanifi (2015) on tutkinut sosiaalisten suhteiden muutosta ajankäyttöaineistojen (1999–2000 sekä 2009–2010) avulla. Ajankäyttöaineistojen sarjalla on mahdollista tutkia eri aktiviteetteihin käytettyä aikaa, mutta myös toiminnan sosiaalista kontekstia. Ajankäyttötutkimuksessa vastaajat kirjaavat päiväkirjoihin toimintojen lisäksi, olivatko he yksin vai yhdessä perheenjäsenten tai muualla asuvien sukulaisten, ystävien ja tuttavien kanssa. Hanifin keskeinen tulos oli yksinolon lisääntyminen sekä miehillä että naisilla ja kaikissa ikäryhmissä.

Vuosina 2009–2010 koko väestön tasolla valveillaoloajasta vietettiin yksin noin seitsemän tuntia vuorokaudessa. Yksin vietetyn ajan määrä vaihtelee merkittävästi ikäryhmittäin, ja yli 65-vuotiaiden ryhmässä vietettiin aikaa yksin noin 10 tuntia päivässä. Eniten aikaa viettävät yksin 65 vuotta täyttäneet naiset. Tämä selittyi osittain naisten miehiä korkeammalla keskimääräisellä eliniällä. Myös lasten ja nuorten yksin vietetyn ajan määrä kasvoi tarkastelujaksolla, tytöillä enemmän kuin pojilla.

Lisäksi miehet ja naiset lähes kaikissa ikäryhmissä olivat tarkastelujaksolla vähentäneet yhdessäoloa perheen kanssa. Naiset viettivät perheenjäsentensä kanssa hieman enemmän aikaa kuin miehet. Mielenkiintoinen havainto oli, että perheen koko vaikutti siihen, kenen kanssa miehet ja naiset viettävät aikaansa. Perheen kasvaessa naisten perheen kanssa viettämä aika lisääntyy, mutta miesten perheen kanssa viettämä aika vähenee. Tulos oli yllättävä siihen nähden, että julkisessa keskustelussa puhutaan paljon vanhemmuuden jakamisen ja isien osallistumisen tärkeydestä (Hanifi 2015).

Hieman pitempään ajankäyttöaineistojen sarjaan perustuva tutkimus osoitti myös merkittävää muutosta sosiaalisessa kanssakäymisessä. Tutkimuksessa tarkasteltiin erityisesti yksin vietetyn ajan muutosta 1980-luvulta 2010-luvun alkuun. Yksin – ilman kasvokkaista seuraa – vietetyn ajan määrä kasvoi noin 20 vuoden tarkastelujaksolla 124 minuuttia päivää kohti (Anttila ym. 2020). Yksin vietetty aika kasvoi varsinkin aktiviteeteissa, jotka voidaan luokitella passiiviseksi vapaa-ajaksi. Television ja tietotekniikan parissa vietetyn ajan kasvu oli yhteydessä kasvokkaisen vuorovaikutuksen vähenemiseen.

Toinen eurooppalaisiin ajankäyttöaineistoihin perustuva vertaileva tutkimus osoitti, että suomalaiset lapset ja nuoret viettivät paljon aikaa yksin. Keskimääräinen yksin vietetty aika oli suomalaisnuorilla lähes neljä tuntia päivässä, noin tunnin enemmän verrattuna nuoriin Espanjassa ja Englannissa (Gracia ym. 2020). Nuorten ajankäytön eroja selittivät erityisesti kulttuurierot. Esimerkiksi Espanjassa perheen yhteinen ruokailu lisää perheenjäsenten yhdessä viettämää aikaa. Sen sijaan esimerkiksi vanhempien työajat selittivät lasten yksin viettämää aikaa yllättävän vähän.

Myös keskustelu työn ja kulutuksen rytmien muutoksesta on liitetty sosiaalisen kanssakäymisen muutokseen. On oletettu, että niin sanottu 24/7-yhteiskunta häivyttää työn ja vapaa-ajan rajaa ja samalla kollektiivisesti jaettuina rytmejä (Anttila & Oinas 2018). Tämä voi tehdä sosiaalisesta kanssakäymisestä ongelmallisempaa. Esimerkiksi viikonloppu on perinteisesti ollut ansiotyöstä vapaata aikaa ja tarjonnut mahdollisuuden jaettuun sosiaaliseen aikaan. Päätelimme kuitenkin ajankäyttöaineistojen sarjan perusteella, että ansiotyö ei ole vallannut viikonloppuja. Viikonlopun päivät ovat edelleen erityistä, kodin askareisiin ja lepoon käytettyä aikaa. Viikonloppu on esimerkiksi ruokailujen osalta edelleen useimmiten yhteistä, jaettua aikaa. Yksin ruokaileminen on lisääntynyt, mutta viikonloppuisin

noin 80 prosenttia ruokailuun käytetystä ajasta vietetään perheen tai tuttavien seurassa (Anttila & Oinas 2018).

Eräät muut sosiaalista kanssakäymistä kuvaavat ajankäytön luokat, kuten osallistuva toiminta ja seurustelu perheen ja tuttavien kanssa, osoittavat, että kasvokkainen kanssakäyminen on vähentynyt niin arkisin kuin viikonloppuisin. Osallistuva toiminta, esimerkiksi vapaaehtois- ja yhdistystoiminta, on ajoittunut aiemmin sunnuntaihin. Nyt osallistuva toiminta on vähentynyt. Samoin seurustelu tuttavien kanssa on aiemmin ajoittunut viikonloppuun. Tultaessa 2010-luvun alkuun tuttavien tapaaminen sunnuntaisin väheni lähes puoleen (86 minuutista 49 minuuttiin) siitä, mitä se oli 1980-luvun lopulla (Anttila ym. 2015).

Elämä on privatisoitunut ja atomisoitunut

Monet teollisten maiden sosiaaliset ja poliittiset indikaattorit viittaavat elämän privatisoitumiseen ja atomisoitumiseen. Paul DiMaggion ja kumppaneiden (2001) teesin mukaan sosiaalisten suhteiden muutoksen taustalla on kyse pitkästä sosiaalisen eriytymisen jatkumosta, joka käynnistyi teollistumisen ja kaupungistumisen myötä (ks. Durkheim 1893). Sosiaaliset siteet irtaantuvat paikallisista sukuun ja lähisuhteisiin perustuvista verkostoista (mekaaninen solidaarisuus) ja kiinnittyivät väljempiin, erikoistuneisiin ja vapaaehtoiisiin verkostoihin (orgaaninen solidaarisuus). Kapitalistisen massayhteiskunnan ja modernin kaupunkielämän myötä sosiaaliset suhteet atomisoituivat (Aro 2011; Parigi & Henson 2014).

Yhteisöllisyyden muodonmuutokseen on usein liitetty huoli yhteiskunnan toiminnasta. Putnamin teesiin yksin keilaavasta amerikkalaisesta liittyi huoli sosiaalisen pääoman vähentymisestä – siis yhteisöjen sosiaalisen kitin ja luottamuksen rapautumisesta. Televisio ja internet ovat teesin mukaan näivettäneet yhteisöllisyyttä ja lisänneet eriytyvää yksilöllistymistä. Samalla kun yhteiskunnan eri ryhmät eivät enää keskustele ja jaa kokemuksia, vaarantuu demokratia.

Toisaalta traditionaalinen yhteisöllisyys on saanut media- ja internet-ympäristöistä rinnalleen uusia muotoja. Yhteisöllisyyden sanotaan yksilöllistyneen (Kangaspunta 2011). Sosiaalinen media ja avoimet verkostot mahdollistavat uudenlaisen yhteisöllisen kehittämisen ja innovoinnin. Voimme huomata, että koronapandemian myötä on syntynyt iso kirjo uusia verkkovälitteisiä tapahtumia ja yhteisöllisyyden muotoja.

Uudet teknologiat ja sosiaalisuuden luonteen muutos

Uudet teknologiat ja sosiaalinen media muokkaavat sosiaalisia suhteita (DiMaggio ym. 2001; Stern 2008; Hampton ym. 2011) mahdollisesti vähentäen tarvetta tai mahdollisuutta kasvokkaiseen sosiaaliseen kanssakäymiseen. Verkkovälitteinen sosiaalisuus saa kaiken aikaa uusia vuorovaikutuksen ja yhteisöllisyyden muotoja. Verkkovälitteinen sosiaalisuus elää rinnakkain fyysisen sosiaalisuuden kanssa. Perheet voivat kommunikoida verkkovälitteisesti, vaikka ovat fyysisestikin paljon läsnä. Kylä- ja asukas yhteisöjen toiminta voi perustua pitkälti yhteisiin kotisivuihin tai verkon keskustelualustoihin. Tutkijat ovat olleet kiinnostuneita siitä, miten lisääntyvä verkkovälitteinen sosiaalinen kanssakäyminen vaikuttaa sosiaalisiin verkostoihin. Muutoksen suuruutta ja suuntaa on vaikea todentaa. Se edellyttää toistuvia poikkileikkausaineistoja tai pitkittäisaineistoja.

Internetin vallatessa tilaa tiedonvälityksessä ja kommunikaatiossa, kiinnostus sen vaikutuksista sosiaaliseen kanssakäymiseen on kasvanut. Empiiriset tutkimukset ovat antaneet vastakkaisia tuloksia. 2000-luvun alussa monet tutkimukset olettivat internetin johtavan kasvokkaisen vuorovaikutuksen vähentymiseen (Sanders ym. 2000; Stern 2008; Sigman 2009), sosiaaliseen eristymiseen tai sosiaalisten taitojen heikkenemiseen (Maczewski 2002). Internetin oletettiin vähentävän osallistumista varsinkin sellaisiin sosiaalisiin aktiviteetteihin, jotka ovat tärkeitä sosiaalisen pääoman kertymisen kannalta. Oletettiin siis, että kasvokkainen vuorovaikutus korvautuu verkkovälitteisellä. Toiset tutkimukset puolestaan tulkitsevat tietokonevälitteisen kommunikaation tukevan muuta kommunikaatiota (Hampton 2016).

Sosiaalisen pääoman kertymisen osalta voidaan myös olettaa, että verkkovälitteinen vuorovaikutus voi yhdistää, esimerkiksi keskustelualustojen kautta, ihmisiä erilaisista taustoista ja näin mahdollistaa silloittavan pääoman kasvua. Sosiaalinen media on myös määrällisessä mielessä tehokas sosiaalisen verkoston ylläpitämisessä, koska se tiivistää yhteen kontaktiin käytettyä aikaa ja verrattuna kasvokkaiseen vuorovaikutukseen mahdollistaa suuren määrän kontakteja (Vriens & van Ingen 2018).

Toisaalta sosiaalinen media voi kärjistää eroja sosiaalisen pääoman kertymisessä ja aiheuttaa digitaalista syrjäytymistä. Varmastikin uudet teknologiat ovat laajentaneet mahdollisuuksia sosiaalisiin yhteyksiin. Näiden yhteyksien syvyyttä on tosin epäilty. Sherry Turklen (2017) paljon huomiota saanut kirja *Alone together* kertoo siitä, että teknologia on kyllä lisännyt yhteyksiä, mutta saavutamme vain harvoin muiden täyden huomion näissä yhteyksissä.

Kasvokkaisen vuorovaikutuksen merkitys

Laajoihin amerikkalaisiin nuorisotutkimuksiin vuosilta 1991–2016 perustuva tutkimus keskitti huomion nuorten sähköiseen ja kasvokkaiseen vuorovaikutukseen käytettyyn aikaan. Tutkimuksen mukaan nuorten runsas kasvokkainen sosiaalinen vuorovaikutus oli yhteydessä korkeampaan onnellisuuteen ja itsetuntoon, kun sähköisen vuorovaikutuksen ja ruutuajan määrä oli yhteydessä matalampaan onnellisuuden ja itsetunnon tasoon (Twenge ym. 2018).

Toinen samankaltaiseen, mutta pidempään aineistosarjaan perustuva tutkimus on osoittanut, että 2010-luvulla nuorimmat sukupolvet viettivät huomattavasti vähemmän aikaa kasvokkain ikätovereidensa kanssa kuin aiemmat sukupolvet. Samalla aineistosarja osoitti nuorten yksinäisyyden kokemusten lisääntyneen vuoden 2011 jälkeen. Muutos on tapahtunut erityisesti niiden nuorten keskuudessa, joilla on vähän sosiaalista kanssakäymistä yhdistyneenä runsaaseen sosiaalisen median käyttöön (Twenge ym. 2019).

Ruotsalainen 20–29-vuotiaisiin nuoriin aikuisiin kohdistuva ajankäyttötutkimus tarkasteli sosiaalisen kanssakäymisen muutosta vuosina 1990–2011. Tutkimuksessa havaittiin, että nuorten aikuisten tietoteknologian käyttö lisääntyi merkittävästi tarkastelujaksolla ja samalla tapahtui merkittävä kasvokkaisen vuorovaikutuksen väheneminen. Nuoret aikuiset viettivät vapaa-aikaansa enemmän yksin ja tapaamisten määrä väheni (Vilhelmson ym. 2018). Toinen ruotsalaisiin ajankäyttöaineistoihin perustuva tutkimus vertaili 15–24-vuotiaiden nuorten digitaalisen median käytön volyyymia ja sen yhteyttä ajankäyttöön. Tulokset tiivistyvät toteamukseen, että paljon tietotekniikkaa käyttävien ajankäyttöä voi kuvata sisäänpäin kääntyneeksi ja kotikeskeiseksi elämäntavaksi (Thulin & Vilhelmson 2019).

Tutkimuskysymykset, aineistot ja analyysit

Seuraavaksi tarkastelemme Tilastokeskuksen elinolo- ja vapaa-aikatutkimusaineistojen avulla, miten sosiaaliset suhteet ovat viimeisten vuosikymmenten aikana muuttuneet Suomessa. Yhtäältä kiinnostuksemme kohteena ovat muutokset yksilön vahvoin siteisiin perustuvissa verkostoissa. Toisaalta tarkastelemme muutoksia silloittavassa sosiaalisessa pääomassa, eli käytännössä yksilön yhdistysjäsenyyksissä sekä naapuri- ja työtoverisuhteissa. Tämän lisäksi analysoimme vuoden 2017 Vapaa-aikatutkimusta ja selvitämme, miten kasvokkainen ja verkkovälitteinen sosiaalinen vuorovaikutus ovat yhteydessä keskenään.

Erilaisten sosiaalisten suhteiden yleisyyttä ja muutosta ajassa tarkastellaan hyödyntäen elinolotutkimuksia vuosilta 1986 ja 1994 sekä vapaa-aikatutkimuksia vuosilta 1981, 1991, 2002 ja 2017. Elinolotutkimukset ja

vapaa-aikatutkimukset ovat edustavia otoksia Suomessa asuvasta väestöstä, joskin elinolututkimukset kohdistuivat 15 vuotta täyttäneisiin ja vapaa-aikatutkimukset 10 vuotta täyttäneisiin. Yhdenmukaistaaksemme aineistoja ja vastaajien elämäntilanteita rajaamme sosiaalisten suhteiden tarkastelun vain täysi-ikäisiin vastaajiin (ks. taulukko 1). Keskimääräisten tasojen lisäksi tarkastelemme sosiaalisten suhteiden kehitystä myös sukupuolittain ja kolmessa ikäryhmässä: 18–35-vuotiaat, 36–65-vuotiaat ja yli 65-vuotiaat.

Taulukko 1

Täysi-ikäisten vastaajien lukumäärä eri vuosina

Kaikki täysi-ikäiset	VA1981 N= 2 118	EL01986 N= 11 450	VA1991 N= 3 791	EL01994 N= 8 372	VA2002 N= 2 947	VA2017 N= 6 339
Miehet	999 (47 %)	5 305 (46 %)	1 825 (48 %)	3999 (48 %)	1 444 (49 %)	2 811 (44 %)
Naiset	1 119 (53 %)	6 145 (54 %)	1 966 (52 %)	4373 (52 %)	1 503 (51 %)	3 528 (56 %)
18–35-vuotiaat	888 (42 %)	4 280 (37 %)	1 329 (35 %)	2640 (32 %)	905 (31 %)	1 280 (20 %)
36–65-vuotiaat	927 (44 %)	5 501 (48 %)	1 877 (50 %)	4284 (51 %)	1 561 (53 %)	2 859 (45 %)
Yli 65-vuotiaat	303 (14 %)	1 669 (15 %)	585 (15 %)	1448 (17 %)	481 (16 %)	2 200 (35 %)

Lähde: Tilastokeskus, elinolututkimukset ja vapaa-aikatutkimukset

Elinolututkimukset sekä vuosien 2002 ja 2017 vapaa-aikatutkimukset mittasivat, kuinka usein vastaajat tapasivat eri taloudessa asuvia lapsiaan, vanhempiaan, sisaruksiaan sekä ystäviään. Tämän lisäksi kysyttiin, kuinka usein vastaajat olivat etäyhteydessä edellä mainittuihin ryhmiin (sisarusten ja ystävien osalta etäyhteyttä ei kysytty vuoden 1986 aineistossa). Vuosina 1986 ja 1994 etäyhteys operationalisoitiin puhelinyhteydeksi, kun vuonna 2002 etäyhteys laajeni käsittämään myös sähköpostiyhteyden ja vuonna 2017 verkkoyhteyden. Elinolo- ja vapaa-aikatutkimukset (1986, 1994, 2002, 2017) mahdollistivat myös naapureiden ja työkavereiden tapaamisten tarkastelun. Elinoloaineistoissa kysyttiin, kuinka usein vastaaja tapasi ja oli yhdessä jonkun naapurin kanssa, kun taas vapaa-aikatutkimuksissa asia operationalisoitiin hieman eri tavalla kysyen, kuinka usein vastaajat viettivät vapaa-aikaa yhdessä jonkun naapurin kanssa. Kaikki neljä tutkimusta kysyivät yhdenmukaisesti, kuinka usein vastaaja vietti vapaa-aikaa yhdessä työkavereiden kanssa.

Sukulais- ja ystäväverkoston laajuutta mittasimme vuosien 2002 ja 2017 vapaa-aikatutkimuksilla, joissa tiedusteltiin, kuinka moneen sukulaiseen tai heihin verrattavaan sekä kuinka moneen ystävään ja tuttuun vastaajat pitivät suhteellisen säännöllisesti yhteyttä. Samoina vuosina kysyttiin myös, ovatko vastaajat käyneet kylässä tuttavien tai sukulaisten luona edellisen vuoden aikana. Järjestötoimintaan osallistumista kartoitettiin vuosien 1981, 1991, 2002 ja 2017 vapaa-aikatutkimuksilla, joissa oli kysytty, onko vastaaja osal-

listunut viimeisen vuoden aikana jonkin yhdistyksen, seuran, toimikunnan, piirin, ryhmän tai muun vastaavan toimintaan.

Yllä esitelty mittarit kuvaavat sosiaalisten kontaktien laajuutta ja määrää, jotka kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa määritellään usein sosiaalisten suhteiden rakenteelliseksi ulottuvuudeksi. Tämän lisäksi selvitimme vuosien 1991, 2002 ja 2017 vapaa-aikatutkimuksien perusteella, kuinka tärkeäksi perhe ja ystävät sekä heidän kanssaan vietetty vapaa-aika oli koettu eri vuosikymmeninä.

Kasvokkaisen ja verkkovälitteiden vuorovaikutuksen välistä yhteyttä tarkastelimme vertailemalla kasvokkaisen vuorovaikutuksen (ystävien tapaaminen, naapurien tapaaminen, työtovereiden tapaaminen, vapaaehtoistyö ja harrastustoiminta) tiheyttä sekä verkkososiaalisuuden (puhelin tai verkko-yhteys ystäviin, sosiaalisen median seuraaminen, verkkopelit, ystäviä verkon kautta) volyyminä.

Muutoksia sosiaalisissa suhteissa vuosien saatossa tarkasteltiin jakaumien vertailun avulla ja merkitsevyytestaus suoritettiin ristiintaulukoinnilla. Analyysissä käytettiin painokertoimia. Kasvokkaisen ja verkkovälitteisen sosiaalisuuden välisen yhteyden tarkastelu rajautuu tuoreimpaan eli vuoden 2017 Vapaa-aikatutkimukseen. Koska aineisto sisältää useita väittämiä molemmista osa-alueista, niiden yhteyksien tarkastelu on väistämättä moniulotteista. Analyysimme ensimmäisessä vaiheessa luomme sekä kasvokkaiselle että verkkovälitteiselle sosiaalisuudelle typologiat hyödyntäen latenttia luokitteluanalyysia (Latent Class Analysis). Latentti luokitteluanalyysi luo kunkin muuttujajoukon pohjalta latentit, toisin sanoen ei suoraan havaittavissa olevat ryhmät. Kun olemme luoneet ryhmittäen sekä kasvokkaiselle että verkkovälitteiselle vuorovaikutukselle, voimme tarkastella luontevasti näiden välistä yhteyttä ristiintaulukoinnilla.

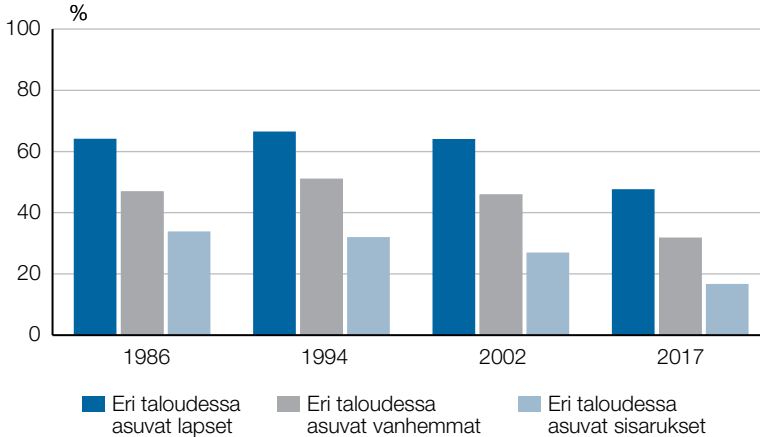
Sosiaalisten suhteiden muutokset suomalaisten tilastoaineistojen valossa

Kontaktit lähisukulaisiin

Tarkastelimme aluksi eri taloudessa asuvien lähisukulaisten tapaamista ja heihin yhteydessä olemisen frekvenssejä. Kuviosta 1 käy ilmi, kuinka suuri osa yli 18-vuotiaasta väestöstä tapasi eri taloudessa asuvia lapsiaan, vanhempiaan ja sisarusiaan (sikäli kun heitä ylipäätään oli) vähintään viikoittain kunakin tarkasteluvuotena.

Kuvio 1

Vähintään viikoittainen tapaaminen eri taloudessa asuvien lasten, vanhempien ja sisarusten kanssa

Lähteet: Tilastokeskus, elinolotutkimukset 1986, 1994 sekä vapaa-aikatutkimukset 2002 ja 2017

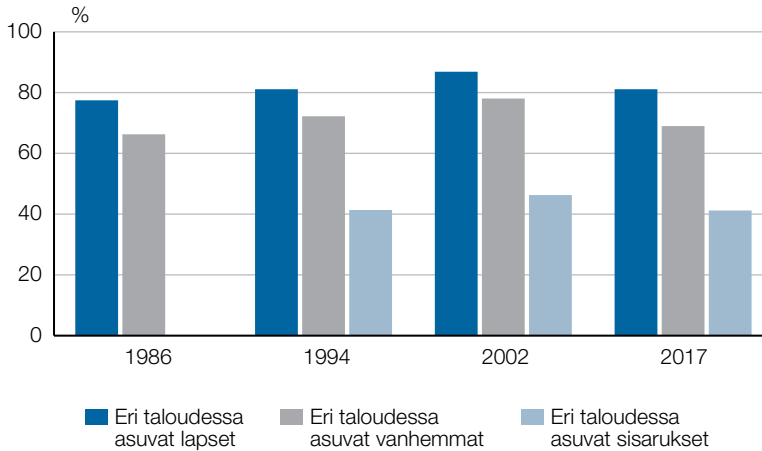
Kyseessä olevat tapaamisfrekvenssit kuvaavat perheenjäsenten välistä vuorovaikutusta eli niin sanottuja vahvoja siteitä. Selkeästi useimmin tavattiin eri taloudessa asuvia lapsia, sitten vanhempia ja harvimminkin sisaruksia ($p < .001$). Vuosien 1986, 1994 ja 2002 mittauksissa vähintään viikoittain eri taloudessa asuvien lasten (64,1–66,5 %) ja vanhempien (46,0–51,1 %) määrässä ei tapahtunut juurikaan muutoksia, mutta vuonna 2017 vähintään viikoittain lapsia (47,7 %) ja vanhempia (31,8 %) tapaavien osuus oli reilusti aiempaa matalampi ($p < .001$). Vähintään viikoittain eri taloudessa asuvia sisaruksiaan tapaavien osuus laski tasaisesti ja tilastollisesti merkitsevästi ($p < .001$) ajan kuluessa ja vuonna 2017 (16,7 %) osuus oli puolittunut vuoteen 1986 (33,9 %) verrattuna. Tulokset kuvaavat vahvojen siteiden heikentymistä tarkastelujakson aikana.

Etäyhteydenpito eri taloudessa asuviin lähisukulaisiin oli selvästi yleisempää ($p < .001$) kuin kasvokkaiset tapaamiset. Etäyhteydessä oltiin vähintään viikoittain useimmin lapsiin, sitten vanhempiin ja harvimminkin sisaruksiin (ks. kuvio 2).

Ajallinen kehitys etäyhteydenpidossa lasten, vanhempien ja sisarusten kanssa noudatti samankaltaista kaavaa, jossa vähintään viikoittainen yhteydenpito yleistyi vuoteen 2002 asti ($p < .001$), minkä jälkeen viimeisenä kyselyajankohtana vuonna 2017 viikoittainen etäyhteydenpito hieman harvinaistui ($p < .001$). Vuoden 1986 elinolotutkimuksessa ei kysytty etäyhteyden yleisyyttä sisaruksiin. Etäyhteydenpidon vähenemiseen viittaava tulos

Kuvio 2

Vähintään viikoittainen etäyhteys eri taloudessa asuvien lasten, vanhempien ja sisarusten kanssa

Lähteet: Tilastokeskus, elinolotutkimukset 1986, 1994 sekä vapaa-aikatutkimukset 2002 ja 2017

2010-luvulla on kiinnostava, kun otetaan huomioon uudet teknologiat, jotka mahdollistavat yhteydenpidon etänä monin eri tavoin.

Tarkastelimme myös, kuinka moni on tekemisissä – eli tapaa tai on etäyhteydessä – eri taloudessa asuvien lastensa, vanhempiansa ja sisarustensa kanssa vähintään viikoittain. Nämä osuudet ja niiden historiallinen kehitys olivat verrannollisia etäyhteydessä olevien osuuksiin, joskin systemaattisesti muutaman prosenttiyksikön verran suurempia. Suurin osa ihmisistä, joilla oli eri taloudessa asuvia lapsia tai vanhempia, oli heihin vähintään viikoittain jonkinlaisessa yhteydessä. Sisaruksia tavattiin tai oltiin etäyhteydessä selvästi lapsia ja vanhempia harvemmin.

Tuula Melkas (2009) havaitsi, että äidit ja tyttäret ovat isiä ja poikia aktiivisempia yhteydenpitäjiä. Tarkempi tapaamisten ja etäyhteyksien analyysimme paljasti joitain pysyviä sukupuolittaisia, mutta myös ikäryhmittäisiä eroja. Vuodesta toiseen naisista noin viisi prosenttiyksikköä suurempi osuus miehiin verrattuna tapasi lapsiaan vähintään viikoittain. Ero oli tilastollisesti merkitsevä kaikkina vuosina paitsi 2002. Naiset pitivät miehiä useammin vähintään viikoittaista etäyhteyttä tai kontaktia tavaten lapsiaan, vanhempiaan ja sisaruksiaan ($p < .001$). Ero oli noin 10 prosenttiyksikköä. Tämä ero säilyi koko tarkasteluajanjakson ajan.

Kaikkia ikäluokkia ei otettu mukaan eri taloudessa asuvien lasten ja vanhempien tapaamisten ja etäyhteyksien tarkasteluun, koska vain harvalla vanhimman ikäluokan edustajalla oli elossa olevia vanhempia. Lisäksi luotet-

tavien analyysien kannalta liian harvalla nuorimman ikäluokan edustajalla oli toisessa kotitaloudessa asuvia lapsia. Lasten tapaamisen ja heihin etäyhteydessä olemisen suhteen ikäryhmillä ei ollut juurikaan eroa, mutta vanhempien ja varsinkin sisarusten tapaamisten suhteen iällä oli suuri vaikutus. Vuosien 1986 ja 2002 välillä 18–35-vuotiaat tapasivat vanhempiaan ja olivat myös heihin etäyhteydessä vähintään viikoittain 36–65-vuotiaita merkitsevästi useammin ($p < .010$). Eroa oli 7,9–12,4 prosenttiyksikköä vuodesta riippuen, mutta vuonna 2017 ero kaventui mitättömäksi.

Vähintään viikoittainen sisarusten tapaaminen oli selkeästi yleisintä nuorimmissa ikäluokassa systemaattisesti kaikkina vuosina ($p < .001$). Myös 36–65-vuotiaat tapasivat sisaruksiaan vuosina 1986–2002 hieman useammin kuin vanhimmat, yli 65-vuotiaat vastaajat, mutta vuonna 2017 eroa ei enää ollut. Vähintään viikoittainen sisarusten tapaaminen harvinaistui kaikissa ikäryhmissä ajan myötä ja ikäluokkien väliset erot tasaantuivat.

Nuorimmissa ikäluokassa muutos vuosien 2002 ja 2017 välillä oli huomattava, kun vähintään viikoittain sisaruksia tapaavien osuus supistui 42,5 prosentista vain 22,3 prosenttiin ($p < .001$). Etäyhteydenpidon suhteen tilanne oli samankaltainen. Verrattuna vanhempiin ikäluokkiin selvästi suurempi osuus 18–35-vuotiaista oli vähintään viikoittain etäyhteydessä sisaruksiinsa ($p < .001$). Ero oli jokaisena tarkasteluvuonna 20 prosenttiyksikön luokkaa.

Kyläily on yksi kasvokkaisen yhteydenpidon muoto. Vaikka perheen keskinäinen yhteydenpito on 2000-luvulla vähentynyt, kyläily on edelleen varsin yleistä. Vuonna 2002 suurin osa suomalaisista (84,7 %) oli kyläillyt edellisen vuoden aikana ja vuonna 2017 kyläilleiden osuus oli vieläkin suurempi (93,8 %). Naiset olivat jonkin verran ahkerampia kyläilijöitä kuin miehet ($p < .050$). Nuorimmat ikäluokat olivat muita ahkerampia kyläilijöitä ($p < .001$). Tosin vanhimmassakin ikäluokassa kyläiltiin vuonna 2017 jo melkein yhtä usein kuin nuorempien ikäluokissa.

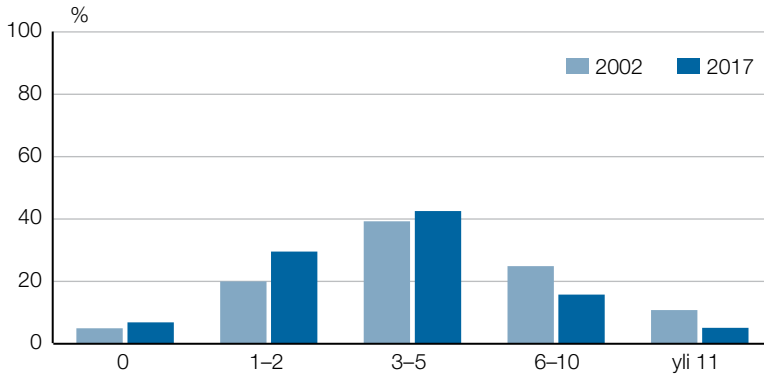
Sukulais- ja ystäväkontaktien määrä

Lähiperhesuhteiden lisäksi läheiset ystäväsuhteet voidaan laskea vahvoiksi siteiksi. Tapaamisten ja etäyhteydessä olemisen frekvenssien lisäksi vapaa-aikatuksimuksissa on selvitetty, kuinka moneen sukulaiseen ja ystävään ihmiset pitävät yhteyttä. Suomalaiset pitivät vuonna 2017 yhteyttä hieman harvempaan sukulaiseen ($p < .001$) sekä ystävään ($p < .001$) verrattuna vuoteen 2002 (ks. kuvat 3 ja 4).

Yli kuuteen sukulaiseen tai ystävään yhteyttä pitävien osuudet vähenivät 2000-luvun alusta vuoteen 2017, kun alle viiteen sukulaiseen tai ystävään yhteyttä pitävien osuudet kasvoivat samalla aikavälillä. Varsinkin vuoden 2017 aineistossa naiset ja yli 65-vuotiaat pitivät yhteyttä keskimäärin useampaan sukulaiseen tai heihin verrattavaan ($p < .001$). Sukupuoli ei selittänyt

Kuvio 3

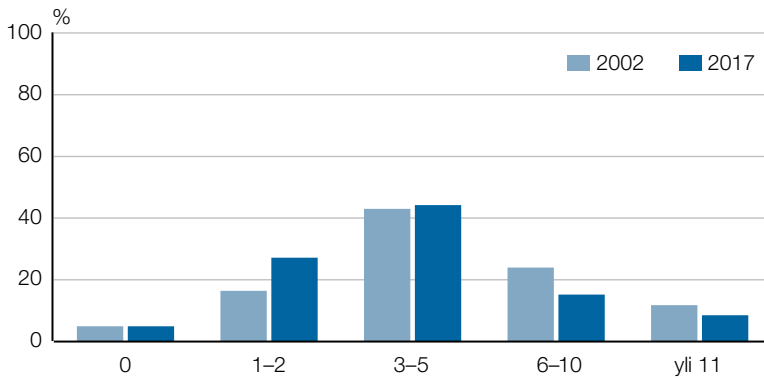
Kuinka moneen sukulaiseen tai heihin verrattavaan pitää suhteellisen säännöllisesti yhteyttä

Lähteet: Tilastokeskus, vapaa-aikatutkimukset 2002 ja 2017

Kuvio 4

Kuinka moneen ystävään tai tuttavaan pitää suhteellisen säännöllisesti yhteyttä

Lähteet: Tilastokeskus, vapaa-aikatutkimukset 2002 ja 2017

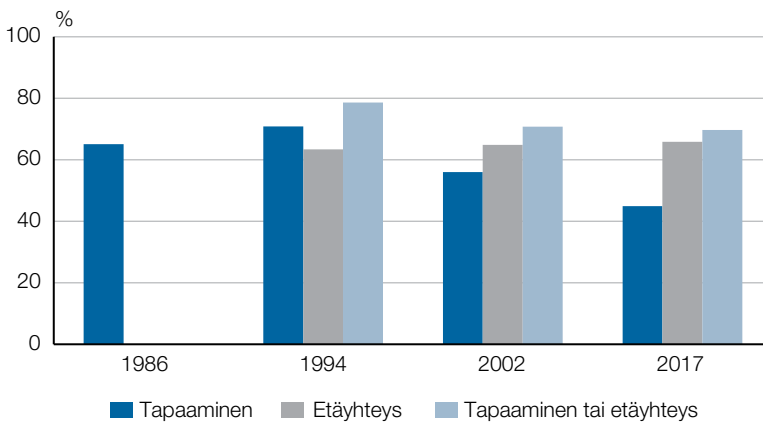
selvästi yhteydenpitoa ystäviin, mutta nuorimman ikäryhmän vastaajat pitivät yhteyttä selkeästi useampaan ystävään kuin vanhemmat vastaajat ($p < .001$). Tulos kertoo suomalaisten ystävä- ja sukulaispiirien pienentymisestä 2000-luvun alkuun verrattuna.

Kontaktit ystäviin

Ystävien tapaamistiheydessä on tapahtunut vuosien saatossa selvää harvenemista (ks. kuvio 5). Vähintään viikoittain ystäviään tapaavien osuus kasvoi vielä vuosien 1986 ja 1994 välillä ($p < .001$), mutta sen jälkeen osuus pieni huomattavasti vuosina 2002 ($p < .001$) ja yhä 2017 ($p < .001$), jolloin pudotusta vuodesta 1994 oli jo 26 prosenttiyksikköä.

Kuvio 5

Vähintään viikoittainen ystävien tapaaminen tai etäyhteys

Lähteet: Tilastokeskus, elinolotutkimukset 1986, 1994 sekä vapaa-aikatuutkimukset 2002 ja 2017

2000-luvun alusta lähtien suurempi osuus vastaajista on ollut etäyhteydessä ystäviinsä kuin tavannut heitä ($p < .001$). Vähintään viikoittainen etäyhteydenpito ei ole kuitenkaan yleistynyt vuosien 1994 ja 2017 välillä kuin 2,5 prosenttiyksikköä. Etäyhteydenpito on hieman kompensoinut harvennevia tapaamisia. Kaikissa kontakteissa – joko tavaten tai etäyhteyden välityksellä – ei ole tapahtunut suurta laskua. Vähintään viikoittaiset yhteenlasketut kontaktit harvenivat hieman (8 prosenttiyksikköä) vuosien 1994 ja 2002 välillä, mutta vuosien 2002 ja 2017 välinen ero (1 prosenttiyksikköä) on vain pieni.

Miehet ovat tavanneet ystäviään hieman useammin kuin naiset 1990-luvulta lähtien ($p < .010$). Ero on ollut noin viisi prosenttiyksikköä. Etäyhteydenpito oli taas hieman yleisempää naisilla kaikkina vuosina ja tilastollisesti merkitsevästi vuosina 1994 (sukupuolten ero 10,6 prosenttiyksikköä) ja 2017 (sukupuolten ero 4,6 prosenttiyksikköä). Kun tarkasteltiin kaikkea viikottaista kanssakäymistä (ml. tapaamiset ja etäyhteys) sukupuolten välillä ei ilmennyt eroja.

Ikä osoittautui tärkeäksi tekijäksi ystävien tapaamisissa ja heihin etäyhteydessä olemisessa. Niin tapaaminen kuin etäyhteys oli selvästi yleisempää 18–35-vuotiaiden ikäryhmässä verrattuna vanhempiin ikäryhmiin ($p < .001$). Nuorimmassa ikäryhmässä vähintään viikoittain ystäviään tapasi tai oli heihin etäyhteydessä peräti 87–91 prosenttia vastanneista, kun vanhemmissa ikäryhmissä osuudet olivat 17–30 prosenttiyksikköä pienemmät.

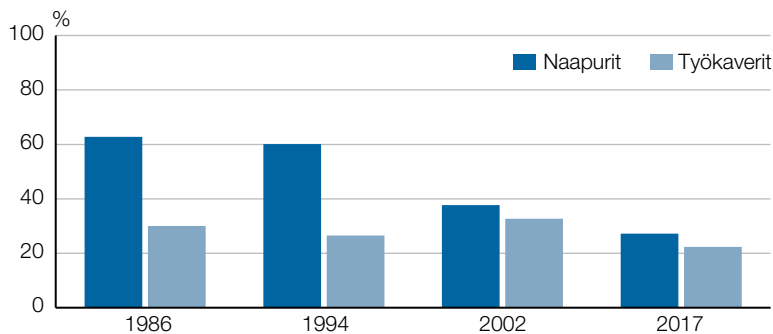
Tapaamiset yleistyivät alle 65-vuotiailla hieman ja 18–35-vuotiaalla huomattavasti vuosien 1986 ja 1994 välillä ($p < .001$). 1990-luvun jälkeen tapaamiset harvinaistuivat tasaisesti ajan kuluessa kaikissa ikäryhmissä. Nuorimmassa ikäryhmässä etäyhteydet yleistyivät 2000-luvun alussa verrattuna 1990-lukuun ($p < .001$). Tämän jälkeen muutosta ei juurikaan ole tapahtunut. 1990-lukuun verrattuna kontaktit joko tavaten tai etäyhteydellä harvinaistuivat 36–65-vuotiailla ja vanhemmilla 2000-luvun alussa ($p < .001$), eikä tähän ole tullut muutosta. Nuoremmilla oli verraten paljon kontakteja koko tarkastelujakson ajan.

Naapureiden ja työkavereiden tapaaminen

Kuvio 6 esittää sekä naapureiden että työkavereiden tapaamisen ajallisen kehityksen. Naapureiden kohdalla tapaamistiheyden lasku on huomattava ($p < .001$). Vielä vuonna 1986 suurin osa täysi-ikäisistä suomalaisista (63 %) tapasi ja vietti aikaa naapureiden kanssa vapaa-ajalla, kun taas vuonna 2017 vain 27 % tapasi naapureitaan vähintään kuukausittain. Työkavereiden tapaamisen ja vapaa-ajan vieton suhteen kehitys on ollut aaltoileva, mutta vuonna 2017 aiempaa harvempi vietti vapaa-aikaa työkavereidensa kanssa ($p < .001$).

Kuvio 6

Vähintään kuukausittainen vapaa-ajan vietto naapureiden ja työkavereiden kanssa

Lähteet: Tilastokeskus, elinolotutkimukset 1986, 1994 sekä vapaa-aikatutkimukset 2002 ja 2017

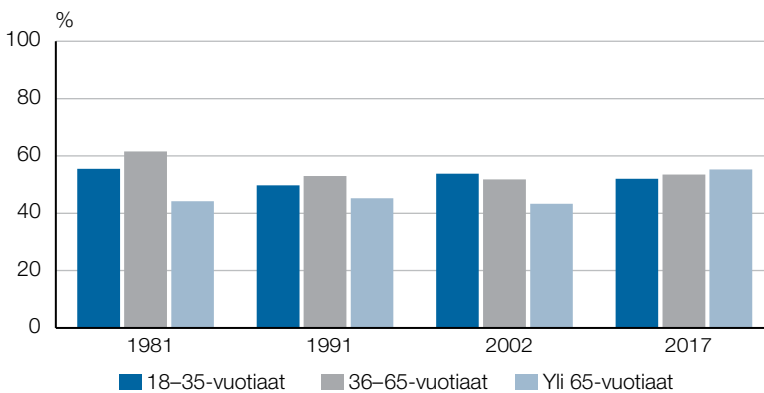
Naiset ovat tavanneet naapureitaan 2000-luvulla vähintään kuukausittain hieman useammin kuin miehet ($p < .010$). Miehet taas tapasivat työkavereitaan vähintään kuukausittain hiukan useammin kuin naiset 1980- ja 1990-luvuilla ($p < .010$). Tämän jälkeen sukupuolten välillä ei ole ollut eroa työkavereiden tapaamisessa. Vanhin ikäryhmä (yli 65-vuotiaat) tapasi naapureitaan selkeästi muita useammin koko seurannan ajan ($p < .001$). Työkavereiden tapaamisen suhteen tilanne oli päinvastainen. 18–35-vuotiaat tapasivat työkavereitaan selvästi useammin kuin 36–65-vuotiaat eron olleen 13–19 prosenttiyksikköä ($p < .001$).

Järjestötoimintaan osallistuminen

Seuraavaksi kuvaamme heikkojen siteiden muutoksia tarkastelemalla osallistumista järjestötoimintaan. Keskimäärin joka toinen täysi-ikäisistä vastaajista on osallistunut järjestötoimintaan. Muutokset tutkimusvuosien välillä eivät olleet suuria (kuvio 7).

Kuvio 7

Eri ikäisten osallistuminen edellisten 12 kuukauden aikana jonkin järjestön, yhdistyksen, seuran ym. toimintaan

Lähteet: Tilastokeskus, vapaa-aikatutkimukset 1981, 1991, 2002 ja 2017

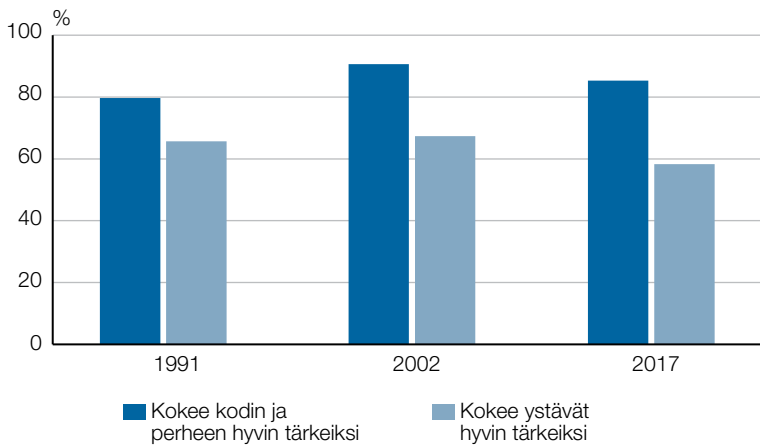
1980-luvulla miehistä hieman suurempi osuus kuin naisista osallistui järjestötoimintaan ($p < .010$), mutta myöhemmin sukupuolten välinen ero on muuttunut hyvin pieneksi. Kuvion 7 ikäryhmätarkastelusta käy ilmi, että vielä vuosituhannen vaihteessa nuoret osallistuivat muita yleisemmin järjestötoimintaan ($p < .001$), mutta vuonna 2017 vanhin ikäluokka oli niukasti nuoria aktiivisempi ($p < .001$).

Perheen ja ystävien tärkeys

Vapaa-aikatutkimusten aineistot (1991–2017) mahdollistavat tarkastella, kuinka tärkeiksi suomalaiset ovat kokeneet perheen ja ystävät. Valtaosalle koti ja perhe ovat hyvin tärkeitä, kun puolestaan kolmelle viidestä vastaajasta ystävät ovat hyvin tärkeitä (kuvio 8).

Kuvio 8

Kodin ja perheen sekä ystävät hyvin tärkeiksi kokevien osuus 1991–2017

Lähteet: Tilastokeskus, vapaa-aikatutkimukset 1991, 2002 ja 2017

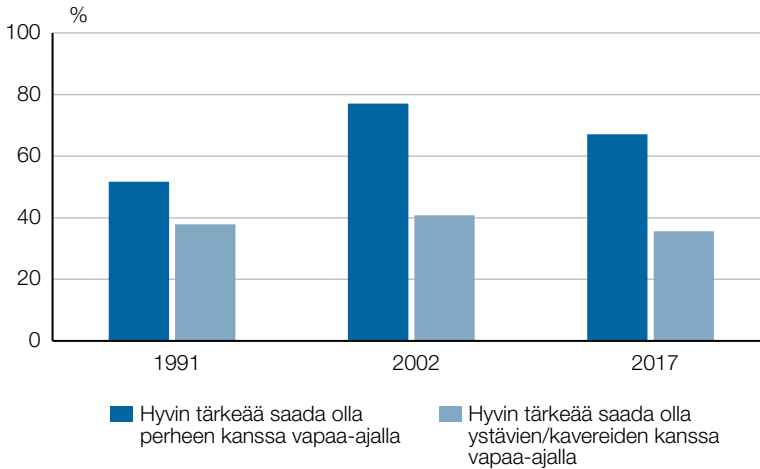
Kokemuksissa ei ole tapahtunut merkittävää muutosta tarkastelujakson aikana. Selvästi useampi ($p < .001$) koki hyvin tärkeäksi saada viettää vapaa-ajalla aikaa perheen kuin ystävien tai kavereiden kanssa (ks. kuvio 9).

Perheen kanssa vapaa-ajan vieton hyvin tärkeäksi kokeminen yleistyi huomattavasti 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa ($p < .001$), mutta harvinaistui taas hieman vuoden 2017 aineistossa ($p < .001$). Ystävien tärkeäksi kokemisessa ei tapahtunut juurikaan muutosta vuosien 1991 ja 2002 välillä, mutta 2017 aiempaa harvempi ($p < .001$) koki ystävät ja heidän kanssaan vietetyn vapaa-ajan hyvin tärkeiksi.

Vuosittain suurempi osa naisista kuin miehistä koki perheen ja ystävät sekä heidän kanssaan vietetyn vapaa-ajan hyvin tärkeäksi ($p < .001$). Sukupuolten ero oli systemaattisesti noin 10 prosenttiyksikköä (vaihteluväli 7–18 prosenttiyksikköä). Ikäryhmittäinen tarkastelu paljasti, että 36–65-vuotiaiden ja yli 65-vuotiaiden ikäryhmät kokivat perheen ja perheen kanssa vietetyn vapaa-ajan hieman useammin tärkeäksi kuin 18–35-vuotiaiden ikä-

Kuvio 9

Perheen ja ystävien kanssa vietetyn vapaa-ajan hyvin tärkeiksi kokevien osuus 1991–2017

Lähteet: Tilastokeskus, vapaa-aikatutkimukset 1991, 2002 ja 2017

ryhmä, joille taas ystävät ja heidän kanssaan vietetty vapaa-aika oli selvästi muita tärkeämpää ($p < .001$).

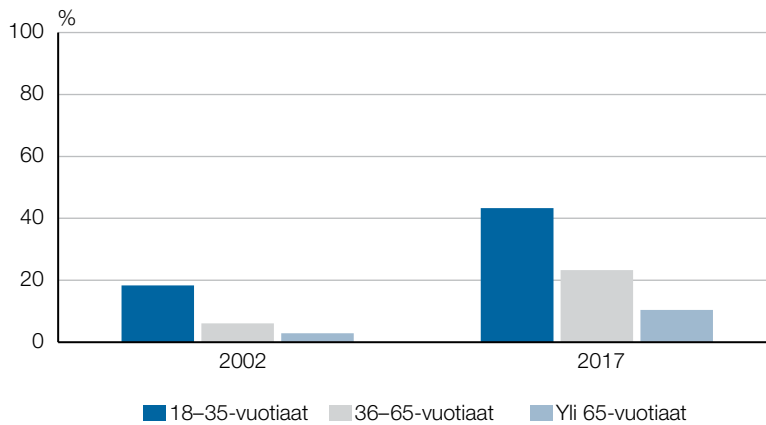
Yleisesti ottaen ajalliset kehityskaaret ikäluokkien välillä eivät juurikaan eronneet toisistaan, paitsi yli 65-vuotiailla ystävien merkitys ei heikentynyt, kuten nuoremmilla ikäryhmillä. Perheen tärkeyden suhteen ikäryhmien erot olivat muutamia prosenttiyksikköjä (vaihteluväli 2–13 prosenttiyksikköä), kun taas nuorin ikäluokka erottui ystävien tärkeyden suhteen selkeämmin vanhemmista ikäryhmistä: ikäryhmien väliset erot olivat tässä lähes poikkeuksetta toistakymmentä prosenttiyksikköä (vaihteluväli 6–26 prosenttiyksikköä).

Teknologia ja sosiaaliset suhteet

Internetistä on muodostunut paikka, jossa yhä useampi tutustuu ja saa uusia ystäviä ja tuttavuuksia. Vielä vuonna 2002 vain noin joka kymmenes (11,4 %) internetin käyttäjä oli tutustunut ystäviin internetin kautta. Vuonna 2017 määrä oli lähes kolme kertaa suurempi (27,0 %) ($p < .001$). Osuus kasvoi kaikissa ikäryhmissä ja miehillä tutustuminen oli muutaman prosenttiyksikön verran yleisempää kuin naisilla. Varsinkin nuoremmat ovat tutustuneet usein ystäviinsä internetin kautta ja vuonna 2017 jo lähes puolella 18–35-vuotiaista oli vähintään yksi ystävä, johon oli tutustunut internetissä (ks. kuvio 10). Vanhemmilla ikäluokilla ylipäätään internetin käyttö ja siellä tutustuminen oli harvinaisempaa, mutta ei olematonta.

Kuvio 10

Saanut ystäviä internetin kautta, % ikäluokittain

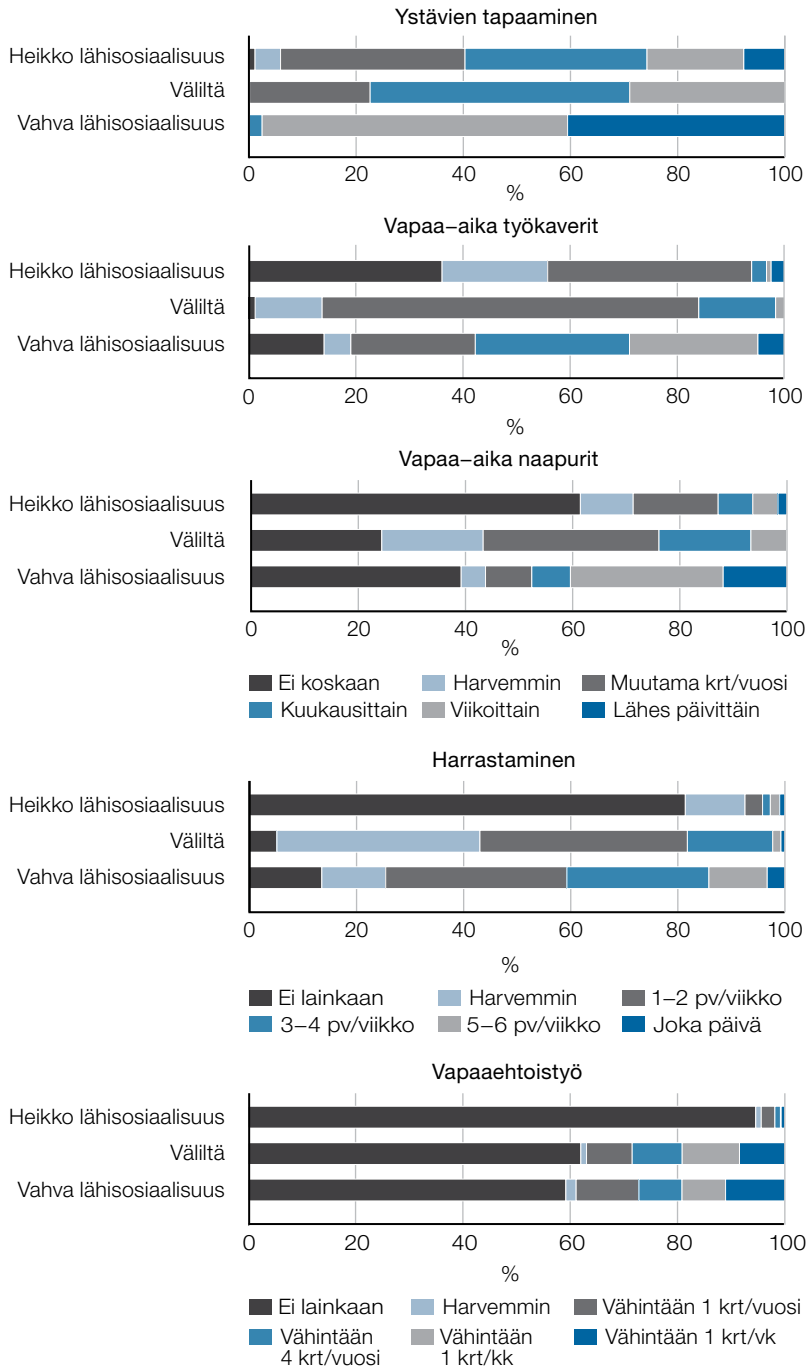
Lähteet: Tilastokeskus, vapaa-aikatutkimukset 2002 ja 2017

Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa on käyty mielenkiintoinen keskustelu siitä, missä määrin teknologiavälitteinen kanssakäyminen syrjäyttää kasvokkaista kanssakäymistä. Vapaa-aika-aineisto tarjoaa harvinaisen mahdollisuuden tämän kysymyksen empiiriseen tarkasteluun. Seuraavaksi tarkastelemekin latentin luokitteluanalyysin avulla, miten kasvokkainen ja toisaalta verkkovälitteinen sosiaalisuus ovat yhteydessä toisiinsa. Analyysin perusteella kolmen ryhmän malli sopi parhaiten aineistoon sekä kasvokkaisen että verkkovälitteisen sosiaalisuuden suhteen.

Kuvioissa 11 ja 12 on esitetty alkuperäisten indikaattoreiden yhteys kasvokkaisen ja verkkovälitteisen sosiaalisuuden typologioihin. Molempien osalta on havaittavissa samankaltainen rakenne. Ensimmäinen ryhmä näyttäytyy kaikkein vähäisimmän ja kolmas kaikkein suurimman sosiaalisen vuorovaikutuksen ryhmänä. Toinen ryhmä sijoittuu johonkin näiden välimaastoon. Latentin luokitteluanalyysin perusteella jaamme vastaajat siten kolmeen ryhmään vuorovaikutuksen intensiteetin suhteen sekä kasvokkaisen että verkkovälitteisen sosiaalisuuden osalta. Kasvokkaisen vuorovaikutuksen osalta kaikki kolme eri asteisen intensiteetin ryhmää olivat suurin piirtein yhtä yleisiä. Verkkovälitteisen vuorovaikutuksen osalta kaikkein passiivisin ryhmä oli selvästi muita suurempi ja kattoi noin puolet vastaajista. Korkeimman verkkososiaalisuuden ryhmään kuului vastaajista noin 27 prosenttia.

Kuvio 11

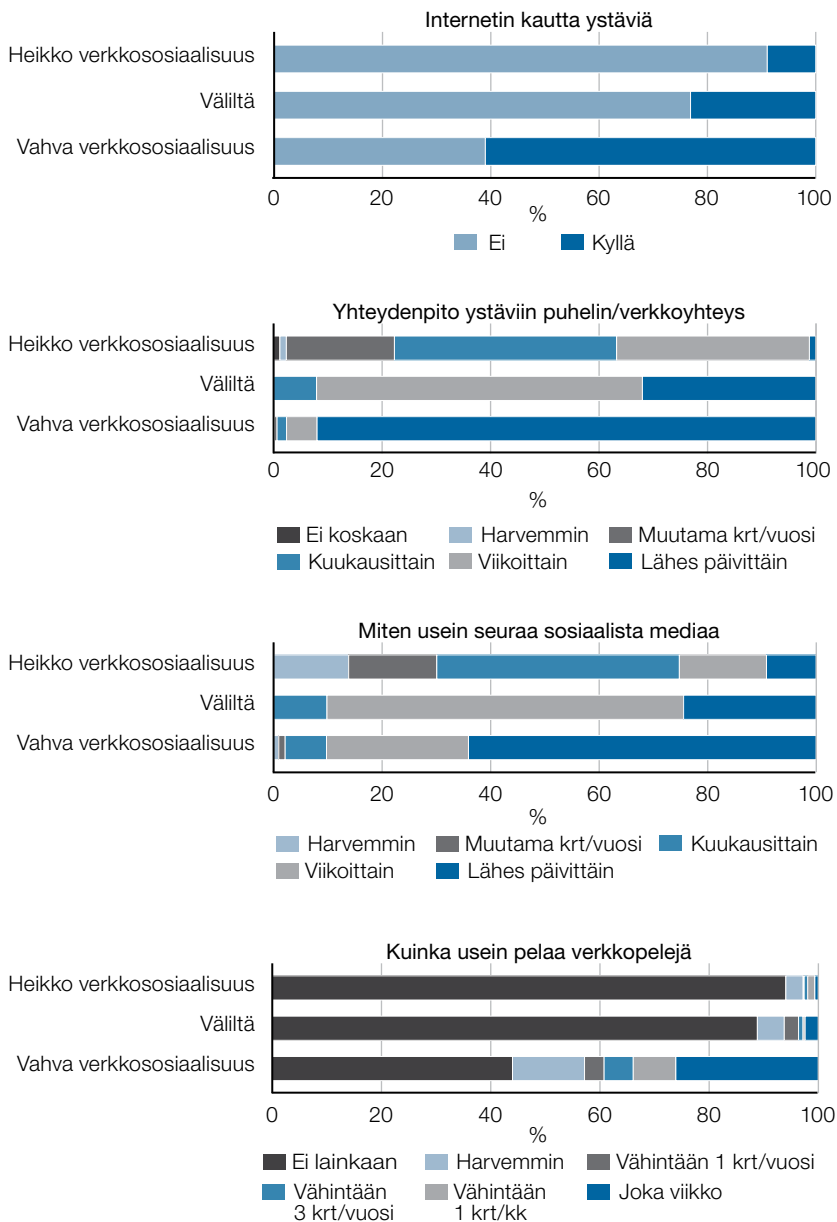
Kasvovaikeuden vuorovaikutuksen typologia ja sen indikaattorit

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Kuvio 12

Verkkovälitteisen vuorovaikutuksen typologia ja sen indikaattorit

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Tämän jälkeen voimme tarkastella, missä määrin kasvokkainen ja verkkovälitteinen sosiaalisuus ovat yhteydessä toisiinsa. Tarkastelussa on syytä huomioida vastaajan ikä, sillä on todennäköistä, että sekä verkkovälitteinen että kasvokkainen sosiaalisuus ovat kytköksissä vastaajan ikään. Kuviossa 13 on esitetty ikäryhmittäin lähisosiaalisuuden typologian yhteys verkkososiaalisuuden typologiaan. Kuvio osoittaa, että nuorimassa ikäryhmässä verkkovälitteinen vuorovaikutus on yleistä, kun taas vanhimmassa ikäryhmässä vähäistä.

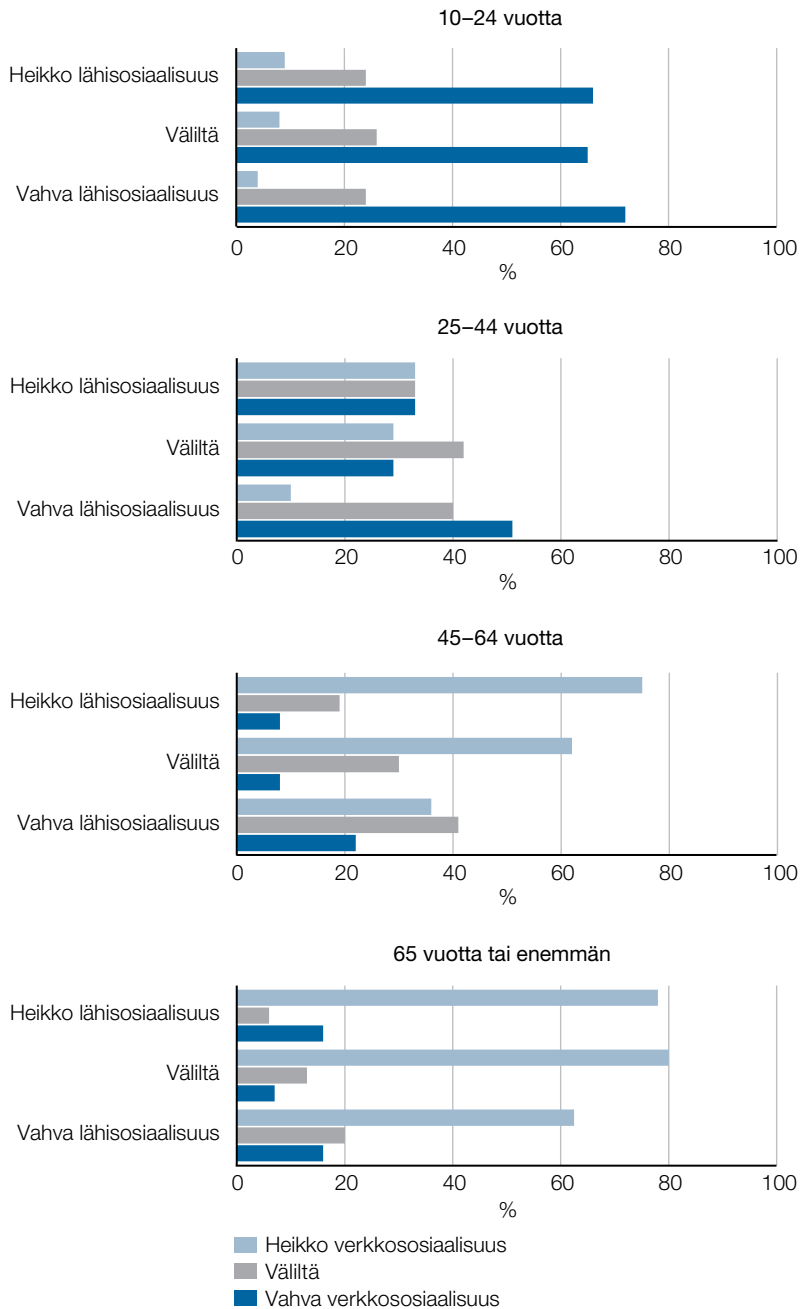
Kuviosta käy ilmi, että kaikissa ikäryhmissä vahvan kasvokkaisen vuorovaikutuksen ryhmässä myös verkkovälitteinen vuorovaikutus on aktiivisinta. Kuvasta voi myös tulkita, että heikko verkkososiaalisuus on yleisintä ryhmässä, joissa myös kasvokkainen vuorovaikutus on heikkoa. Näyttää siis siltä, että jo valmiiksi sosiaaliset ihmiset hyödyntävät etäyhteyksien ja verkotuneen sosiaalisen median mahdollisuuksia kaikkein eniten.

Tarkemman kuvan saamiseksi yhteydenpidon luonteesta tutkimme vielä yksittäisten kasvokkaisen ja verkkovälitteisen vuorovaikutuksen indikaattoreiden välistä yhteyttä (kuvio 14). Tulosten perusteella erityisesti ystävien tapaamisen useus ja ystävien etäyhteyden kautta tapaamisen useus korreloivat vahvasti, mikä oli odotettavaa. Monet vahvoista korrelaatioista selittyivät ikäryhmittäin eriytyvillä sosiaalisuuden muodoilla. Perinteinen kasvokkainen vuorovaikutus naapureiden ja työkavereiden kanssa korreloi vahvasti, samoin harrastuksiin ja vapaaehtoistyöhön osallistuminen.

Odotettu tulos on myös se, että ne, jotka seurasivat useimmin sosiaalista mediaa, olivat myös useimmin yhteydessä ystäviinsä verkkovälitteisesti. Verkkopelaamisen määrä on myös yhteydessä siihen, että vastaaja on saanut verkon kautta ystäviä. Toisaalta verkkopelaaminen näyttää olevan yhteydessä vähäisempään kasvokkaiseen kanssakäymiseen naapurien tapaamisen, harrastusten ja vapaaehtoistyön osalta. Korrelaatioryppäät kertovat sosiaalisen vuorovaikutuksen muotojen eriytymisestä.

Kuvio 13

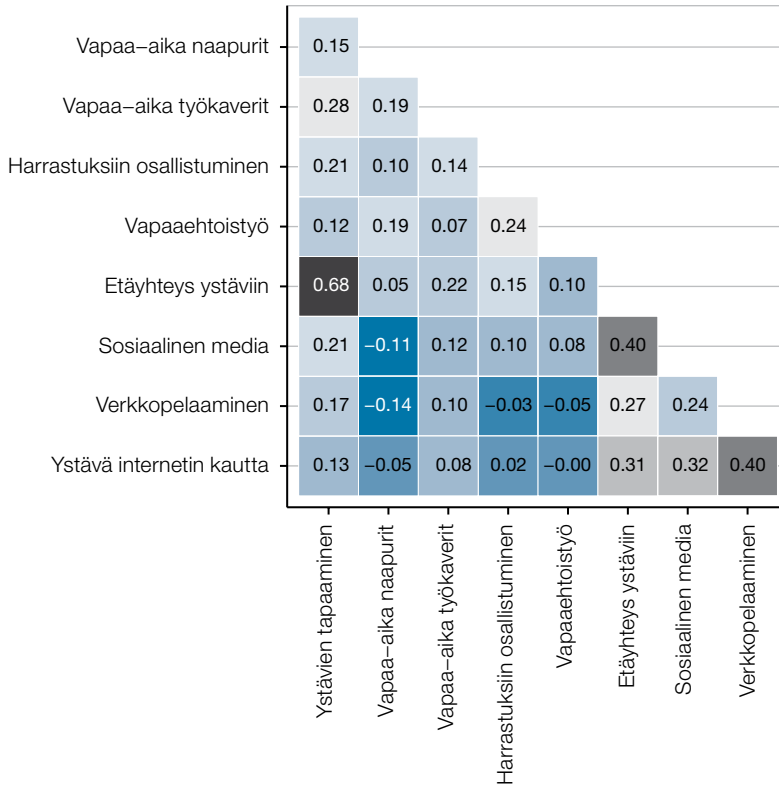
Kasvokkaisen ja verkkovälitteisen vuorovaikutuksen yhteys ikäryhmittäin

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Kuvio 14

Verkköväälitteisen ja kasvokkaisen sosiaalisuuden indikaattoreiden yhteys toisiinsa (polykoriset korrelaatiot)

Lähde: Tilastokeskus, Vapaa-aikatutkimus 2017

Kasvokkaisesta teknologiavälitteiseen kanssakäymiseen

Tämän tutkimusartikkelin tavoitteena oli hahmottaa suomalaisten sosiaalisen kanssakäymisen muutosta muutaman viime vuosikymmenen aikana. Tutkimuksemme aikajänne ulottui vuoteen 2017. Suomalaisten tilastoaineistojen valossa sosiaalisessa kanssakäymisessä on osin pysyvyyttä, osin myös merkittävää muutosta. Tuloksia täytyy lukea varauksin. Yhteiskunnalliset ja demografiset muutokset aiheuttavat sen, että tutkimuksen perusjoukot voivat olla erilaisia eri vuosina. Tarkempi analyysi edellyttäisi näiden tekijöiden vakioimista. Esimerkiksi perheet ovat pienentyneet, jolloin todennäköisyys esimerkiksi lasten ja vanhempien väliselle kanssakäymiselle luonnollisesti

vähenee. Lasten määrän väheneminen voi vaikuttaa myös siihen, millä todennäköisyydellä vastaaja on yhteydessä sisarensa.

Tuula Melkas (2009) vertaili vanhempien ja lasten yhteydenpitoa ja totesi, että vuosien 1986 ja 2002 välisenä aikana sukuyhteisön ydin oli tullut yhä tärkeämmäksi. Vuodesta 1986 vuoteen 2002 vahvojen siteiden osalta ei tapahtunut muutosta, mutta vuoteen 2017 ne vähenivät, jopa puolittuivat sisarusten tapaamisten osalta. Muutos vahvojen siteiden osalta on siis tapahtunut 2000-luvulla. Mielenkiintoinen havainto on, että etäyhteydenpidon osalta (vanhemmat, lapset, sisarukset) yhteydenpito on pysynyt aiemmalla tasolla uusien teknologioiden antamista mahdollisuuksista huolimatta.

Sisarusten välinen yhteydenpito on vähentynyt erityisesti nuoremman ikäluokan keskuudessa. Kuten edellä todettiin, tulos voi johtua siitä, että sisarusia on aiempaa vähemmän. Kasvokkaisten tapaamisten väheneminen voi johtua myös maantieteellisen etäisyyden lisääntymisestä. Suomalaiset kuitenkin kokevat 2010-luvulla edelleen perheen ja kodin tärkeiksi elämäntilanteiksi. Yhdeksän kymmenestä suomalaisesta pitää perheen kanssa vietettyä vapaa-aikaa hyvin tärkeänä. Viimeisimpien vuosikymmenten aikana tässä on tapahtunut vain vähäisiä muutoksia.

Myös ystävien tapaaminen on vähentynyt 1990-luvun jälkeen. Lisääntyneistä teknologian antamista mahdollisuuksista huolimatta etäyhteydet eivät ole lisänneet ystävien välistä yhteydenpitoa. Tuula Melkas (2009) totesi tutkimuksessaan, että ystävyys-suhteet kiinnittyvät yhä enemmän nuoruuteen. Kontaktit ystäviin ovat edelleen huomattavasti yleisempiä 18–35-vuotiaiden ryhmässä. Ystävien tapaamiset ovat nuorimman ikäryhmän keskuudessa vähentyneet 2000-luvulla, mutta nuoret ovat ottaneet käyttöönsä etäyhteydet, ja pitää yhteyttä ystäviinsä myös etänä.

Naapureiden ja työtovereiden tapaamisten useus on vähentynyt noin 10 prosenttiyksikköä vuosien 2002 ja 2017 välillä. Naapurien ja työtovereiden tapaaminen on ikäsidonnaista ja vaihtelee jonkin verran sukupuolen mukaan. Vanhin ikäryhmä tapaa naapureita nuorempia useammin. Miehillä korostuvat työtoverisuhteet. Mielenkiintoinen havainto on, että kyläily on lisääntynyt 2000-luvulla. Järjestötoimintaan osallistumisessa ei ole tapahtunut muutoksia koko vastaajaryhmässä. Vanhimmassa, yli 65-vuotiaiden ryhmässä osallistuminen on noussut noin 10 prosenttiyksikköä 2000-luvulla.

Sosiaalisen kanssakäymisen muodot ovat siis muuttuneet ja teknologioiden vaikutus on ollut merkittävä. Halusimme tarkastella erityisesti sitä, missä määrin teknologiavälitteinen sosiaalisuus on yhteydessä kasvokkaiseen sosiaalisuuteen. Kysyimme, korvaako vai täydentääkö teknologiavälitteinen kanssakäyminen kasvokkaista kanssakäymistä. Viimeisimmän, vuonna 2017 kerätyn vapaa-aika-aineiston perusteella teknologinen vuorovaikutus on positiivisesti yhteydessä kasvokkaiseen vuorovaikutukseen. He, jotka ovat paljon kasvokkain yhteydessä muihin, ovat myös aktiivisia etäyhteyden pitäjiä.

Koronapandemian vaikutus sosiaaliseen kanssakäymiseen on erityisen mielenkiintoinen kysymys. Kansainvälistä tutkimuskirjallisuutta aiheesta ilmestyy erityisen nopealla tahdilla. Tutkimukset perustuvat useimmiten rajattuihin tutkimusjoukkoihin, esimerkiksi ikääntyneisiin. Tutkimuksissa korostuu huoli eristäytymisen vaikutuksista ihmisten hyvinvointiin ja siitä, että aiempaa eristyneempi elämäntapa tulee vallitsevaksi pandemian väistyttyäkin. Suuret ja edustavat aikasarja-aineistot tulevat aikanaan kertomaan, millainen pitempiaikainen vaikutus pandemialla on ollut sosiaaliseen kanssakäymiseen.

Lähteet

- Anttila, Timo & Oinas, Tomi (2018). 24/7 society: the new timing of work? Teoksessa Mia Tammelin (toim.) *Family, Work and Well-Being: Emergence of New Issues*. SpringerBriefs in Well-Being and Quality of Life Research. Springer, Cham, 63–76.
- Anttila, Timo & Oinas, Tomi & Nätti, Jouko (2015). Kadotettu viikonloppu – Ajankäytön muutokset viikonloppuisin. Teoksessa Anu-Hanna Anttila & Timo Anttila & Mirja Liikkanen & Hannu Pääkkönen (toim.) *Ajassa kiinni ja irrallaan – Yhteisölliset rytmit 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 19–32.
- Anttila, Timo & Selander, Kirsikka & Oinas, Tomi (2020). Disconnected Lives: Trends in Time Spent Alone in Finland. *Social Indicators Research* 150:2, 711–730.
- Aro, Jari (2011) Yhteisöllisyys ja sosiaalinen side. Teoksessa Seppo Kangaspunta (toim.) *Yksilöllinen yhteisöllisyys: avaimia yhteisöllisyyden muutoksen ymmärtämiseen*. Tampere University Press, 35–60.
- Baumeister, Roy F. & Leary, Mark R. (1995). The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation. *Psychological Bulletin* 117:3, 497–529.
- Beller, Johannes & Wagner Adina (2018). Disentangling Loneliness: Differential Effects of Subjective Loneliness, Network Quality, Network Size, and Living Alone on Physical, Mental, and Cognitive Health. *Journal of Aging and Health* 30:4, 521–539.
- Bourdieu, Pierre (1986). The Forms of Capital. Teoksessa John G. Richardson (toim.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood, 241–258.
- Burt, Ronald S. (1992). *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Choi, Minkyung & Mesa-Frias, Marco & Nüesch, Eveline & Hargreaves, James & Prieto-Merino, David & Bowling, Ann & Snith, Davey, G. & Ebrahim, Shah & Dale, Caroline & Casas, Juan P. (2014). Social capital, mortality, cardiovascular events and cancer: a systematic review of prospective studies. *International Journal of Epidemiology* 43:6, 1895–1920.

- Coleman, James S. (1988). Social Capital in Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology* 94, 95–120.
- Cornwell, Erin York & Waite, Linda J. (2009). Social Disconnectedness, Perceived Isolation, and Health among Older Adults. *Journal of health and social behavior* 50:1, 31–48.
- DiMaggio, Paul & Hargittai, Eszter & Neuman, Russell W. & Robinson, John, P. (2001). Social Implications of the Internet. *Annual Review of Sociology* 27:1, 307–336.
- Durkheim, Émile (1893). *The Division of Labour in Society*. New York: Macmillan.
- Eläkeliitto (2021). +60-barometri. Yli 60-vuotiaiden hyvinvointi ja arki 2021. Tutkimustie Oy. https://elakeliitto.fi/sites/default/files/2021-09/El%C3%A4ke-liitto_%2B60-barometri_2021.pdf.
- Gittell, Ross, J. & Vidal, Avis C. 1998. *Community Organizing: Building Social Capital as a Development Strategy*. Thousand Oaks: SAGE.
- Gracia, Pablo & Garcia-Roman, Joan & Oinas, Tomi & Anttila, Timo (2020). Child and Adolescent Time Use: A Cross-National Study. *Journal of Marriage and the Family* 82:4, 1304–1325.
- Hampton, Keith, N. (2016). Persistent and Pervasive Community: New Communication Technologies and the Future of Community. *American Behavioral Scientist* 60:1, 101–124.
- Hampton, Keith, N. & Sessions, Lauren, F. & Her, Eun J. (2011). Core Networks, Social Isolation, and New Media: How Internet and Mobile Phone Use is Related to Network Size and Diversity. *Information, Communication & Society* 14:1, 130–155.
- Hanifi, Riitta (2015). Yksin oleminen on lisääntynyt. Teoksessa Anu-Hanna Anttila, Timo Anttila, Mirja Liikkanen & Hannu Pääkkönen (toim.) *Ajassa kiinni ja irrallaan – Yhteisölliset rytmit 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 123–133.
- Holt-Lunstad, Julianne & Smith, Timothy, B. & Baker, Mark & Harris, Tyler & Stephenson, David (2015). Loneliness and Social Isolation as Risk Factors for Mortality: A Meta-Analytic Review. *Perspectives on Psychological Science* 10:2, 227–237.
- Holt-Lunstad, Julianne & Smith, Timothy, B. & Layton, Bradley, J. (2010). Social relationships and mortality risk: a meta-analytic review. *PLoS medicine* 7:7: e1000316.
- Kangaspunta, Seppo (2011). Traditionaalista yhteisöstä verkkoyhteisyyteen. Teoksessa Seppo Kangaspunta (toim.) *Yksilöllinen yhteisöllisyys: avaimia yhteisöllisyyden muutoksen ymmärtämiseen*. Tampere: Tampere University Press, 15–34.
- Kawachi, Ichiro & Berkman, Lisa F. (2000). Social Cohesion, Social Capital, and Health. Teoksessa Lisa F. Berkman & Ichiro Kawachi (toim.) *Social Epidemiology*. New York: Oxford University Press, 174–190.
- Klinenberg, Eric (2012). *Going Solo: The Extraordinary Rise and Surprising Appeal of Living Alone*. New York: The Penguin Press.

- Klinenberg, Eric (2016). Social Isolation, Loneliness, and Living Alone: Identifying the Risks for Public Health. *American Journal of Public Health* 106:5, 786–787.
- Leigh-Hunt, Nicholas & Bagguley, David & Bash, Kristin & Turner, Victoria & Turnbull, Stephen & Valtorta, Nicole, K. & Caan, Woody (2017). An overview of systematic reviews on the public health consequences of social isolation and loneliness. *Public Health* 152, 157–171.
- Lin, Nan (1999). Building a Network Theory of Social Capital. *Connections* 22:1, 28–51.
- Maczewski, Mechthild (2002). Exploring Identities Through the Internet: Youth Experiences Online. *Child & Youth Care Forum* 31:2, 111–129.
- McPherson, Miller & Smith-Lovin, Lynn & Brashears, Matthew E. (2006). Social Isolation in America: Changes in Core Discussion Networks over Two Decades. *American Sociological Review* 71:3, 353–375.
- Melkas, Tuula (2003). *Sosiaalisesta muodosta toiseen: Suomalaisen yksityiselämän sosiaalisuuden tarkastelua vuosilta 1986 ja 1994*. Tutkimuksia 237. Helsinki: Tilastokeskus.
- Melkas, Tuula (2009). Suomalaisen yksityiselämän sosiaalisuudesta. Teoksessa Mirja Liikkanen (toim.) *Suomalainen vapaa-aika. Arjen ilot ja valinnat*. Helsinki: Gaudeamus, 21–48.
- Miettinen, Anneli & Rotkirch, Anna & Szalma, Ivett & Donno, Annalisa & Tanturri, Maria-Letizia (2015). Increasing childlessness in Europe: Time trends and country differences. *Families And Societies*, Working Paper Series.
- Oinas, Tomi & Ruuskanen, Petri & Kankainen, Tomi & Anttila, Timo & Kivitalo, Mari (2018). Sosiaalinen pääoma ja yksilötason tulokehitys Suomessa. *Sosiologia* 55:1, 65–81.
- Paik, Anthony & Sanchagrin, Kenneth (2013). Social Isolation in America: An Artifact. *American Sociological Review* 78:3, 339–360.
- Parigi, Paolo & Henson, Warner (2014). Social isolation in America. *Annual Review of Sociology* 40: 153–171.
- Putnam, Robert D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Rotkirch, Anna (2021). *Syntyvyyden toipuminen ja pitenevä elinikä: Linjauksia 2020-luvun väestöpolitiikalle*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2021:2.
- Ruuskanen, Petri (2001). *Sosiaalinen pääoma – käsitteet, suuntauksiset ja mekanismit*. VATT-tutkimuksia 81. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Ruuskanen, Petri (2015). Sosiaalinen pääoma. Teoksessa Kai Eriksson (toim.) *Verkostot yhteiskuntatutkimuksessa*. Helsinki: Gaudeamus, 214–233.
- Sanders, Christopher E. & Field, Tiffany M. & Diego, Miguel & Kaplan Michele (2000). The relationship of internet use to depression and social isolation among adolescents. *Adolescence* 35:138, 237–242.
- Sigman, Aric (2009). Well connected? The biological implications of ‘social networking’. *The Biologist* 56:1, 14–20.

- Stern, Michael, J. (2008). How locality, frequency of communication and Internet usage affect modes of communication within core social networks. *Information, Communication & Society* 11:5, 591–616.
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Asunnot ja asuinolot [verkkójulkaisu]. ISSN=1798-6745. 2019. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 1.6.2021]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/asas/2019/asas_2019_2020-05-20_tie_001_fi.html
- Tanskanen, Jussi & Anttila, Timo (2016). A Prospective Study of Social Isolation, Loneliness, and Mortality in Finland. *American Journal of Public Health* 106:11, 2042–2048.
- Thulin, Eva & Vilhelmson, Bertil (2019). More at home, more alone? Youth, digital media and the everyday use of time and space. *Geoforum* 100, 41–50.
- Turkle, Sherry (2017). *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less From Each Other*. UK: Hachette.
- Twenge, Jean M. & Martin, Gabrielle N. & Campbell, W. Keith (2018). Decreases in psychological well-being among American adolescents after 2012 and links to screen time during the rise of smartphone technology. *Emotion* 18:6, 765–780.
- Twenge, Jean M. & Spitzberg, Brian H. & Campbell, W. Keith (2019). Less in-person social interaction with peers among U.S. adolescents in the 21st century and links to loneliness. *Journal of Social and Personal Relationships* 36:6, 1892–1913.
- Uchino, Bert N. (2006). Social Support and Health: A Review of Physiological Processes Potentially Underlying Links to Disease Outcomes. *Journal of Behavioral Medicine* 29:4, 377–387.
- Vilhelmson, Bertil & Elldér, Erik & Thulin, Eva (2018). What did we do when the Internet wasn't around? Variation in free-time activities among three young-adult cohorts from 1990/1991, 2000/2001, and 2010/2011. *New Media & Society* 20:8, 2898–2916.
- Vriens, Eva & van Ingen, Erik (2018). Does the rise of the Internet bring erosion of strong ties? Analyses of social media use and changes in core discussion networks. *New media & Society* 20:7, 2432–2449.